

Format de citation

Rychlík, Jan: Rezension über: Miroslav Londák / Slavomír Michálek, Dubček, Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV, 2018, in: Český časopis historický, 2020, 2, S. 528-533, DOI: 10.15463/rec.86200962

# český časopis historický

copyright

Cet article peut être téléchargé et/ou imprimé à des fins privées. Toute autre reproduction ou représentation, intégrale ou substantielle de son contenu, doit faire l'objet d'une autorisation (§§ 44a-63a UrhG / German Copyright Act).

Miroslav LONDÁK – Slavomír MICHÁLEK a kol.

### **Dubček**

Bratislava, Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied –  
Historický ústav SAV 2018, 532 s., ISBN 978-80-224-1651-1.

Kolektivní monografie devatenácti slovenských a českých historiků a politologů je dalším příspěvkem k pracím o Alexandru Dubčekovi, symbolu „Pražského jara“ 1968. Kniha vyšla také v anglické verzi.<sup>1</sup> Ačkoliv se editoři maximálně snažili, aby kniha byla skutečně kolektivní monografií a nikoliv sborníkem, tj. aby měla ucelený charakter a mapovala celý Dubčkův život, přeci jen jsou příspěvky značně disparátní; pokud výsledkem měla být ucelená Dubčekova biografie, pak se tento záměr povedl jen zčásti. O některých obdobích života Alexandra Dubčeka, jako např. o jeho pobytu v SSSR v dětství a mládí toho totiž víme velmi málo, resp. víme jen to, co o sobě Dubček sám řekl ve svých pamětech, které vyšly v roce 1993.<sup>2</sup> Autoři jednotlivých kapitol v tomto případě sáhli k jedinému možnému řešení, totiž k popisu příslušné doby a důležitých politických událostí v ní. Možná by knize lépe slušel název „Alexander Dubček a jeho doba“.

Úvod tvoří studie Vlasty Jaksicové „Spor o Dubčeka“ (s. 9–23). Autorka se vyjadřuje k dvěma zásadním postojům historiků a publicistů: na jedné straně stojí kritici, kteří s ohledem na to, že pokus o „socialismus s lidskou tváří selhal“, Dubčeka odmítají, na druhé straně skupina jeho obdivovatelů, podle kterých právě on ukázal celé jedné generaci, „že se to dá dělat i jinak“ a dal tak smysl jejich dalšímu životu. Ale pravda, jak už to bývá, se nachází někde mezi oběma krajnostmi. Autorka se na závěr ztotožňuje s Dubčekovými slovy z interview pro hamburský časopis „Merian“ z roku 1992: „Člověk nemůže jít jen do takového boje, o němž dopředu ví, že jej vyhraje“ (s. 22).

Kapitola s názvem „Hľadanie zaslúbenej zeme. Migračný a politický kompas Štefana Dubčeka“ od Juraje Benka, se týká Dubčekových rodičů, jmenovitě pak jeho otce Štefana Dubčeka, který odešel za prací do USA, kde se seznámil se socialistickým a později komunistickým hnutím, s nímž se ztotožnil (v Americe se narodil Alexandrův starší bratr Július; při návratu do Evropy byla manželka Pavlína Dubčeková, se kterou se Štefan oženil v USA, znovu těhotná, ale Alexander se narodil až na Slovensku). Autor se zmiňuje také o slovenském krajanském hnutí v Chicagu a jeho vazbách na socialismus. To je skutečnost, o které se dnes málo mluví; pochybnosti ale vzbuzuje Benkovo tvrzení, že ustavujícího kongresu Slovenské ligy v Americe v Clevelandu se zúčastnilo 10 000 Slováků (s. 36). Kam by se tolik lidí naráz vešlo? Kapitola je přínosná také tím, že připomíná málo známou okolnost, na kterou před lety poukázal Mark Stolarik, kanadský historik slovenského

1 Miroslav LONDÁK – Slavomír MICHÁLEK (eds.), *Dubček. The Symbol of Spring*, Bratislava, Veda – Peter Lang 2019, 556 s.

2 Jiri HOCHMAN (ed.), *Hope dies Last. The Autobiography of Alexander Dubček*, New York, Kodansha International, 1993, 339 s.; Jiří HOCHMAN – Alexander DUBČEK, *Naděje umírá poslední. Vlastní životopis Alexandra Dubčeka*, Praha, Svoboda-Libertas 1993, 296 s.; slovenská verze: *Nádej zomiera posledná. Z pamäti Alexandra Dubčeka*, Bratislava, Národná obroda 1993. Kniha byla přeložena i do dalších jazyků.

původu, působící na univerzitě v Ottawě: myšlenky komunismu se na Slovensko nedostaly primárně z Ruska, ale po vzniku Československa je přinesli navrátilci z USA, kde komunistická strana vznikla už v roce 1919.

Kapitola „Rodina Dubčekovcov v Sovietskom zväze“ z pera Ludovíta Hallona a Zdeňka Jiráka pojednává spíše o akci „Interhelpo“, než o Dubčekovi. Chybí v ní především odpověď na otázku, jak Dubčekova rodina reagovala na čistky v letech 1936–1938, při kterých byl každý cizinec apriorně podezřelý, a jak je dokázala ve zdraví přežít. Bez prostudování ruských archivů lze ovšem o tomto období Dubčekova života těžko říci něco bližšího, takže také Halon a Jirásek jen parafrázuji jeho paměti. Z nich víme, že Štefan Dubček, pravověrný komunista, který dobrovolně odešel s rodinou do SSSR, byl uvědomělým Slovákem a odmítl požádat o sovětské občanství. Dá se předpokládat, že jako občané státu, který byl od roku 1935 spojencem SSSR, byli Dubčekovi do určité míry chráněni. Zesnulý historik Mečislav Borák však přesvědčivě ukázal, že v obecné rovině samotný fakt cizího občanství nechránil (např. na Volyni skončila řada Čechů bez ohledu na své československé občanství v „gulagu“ anebo rovnou v masových hrobech). Československé pasy však Štefanovi a Alexandrovi umožnily na podzim 1938 odcestovat zpět na Slovensko, kam se Pavlína a starší syn Július vrátili již v roce 1935.

Třetí kapitolu Martin Mocko pojmenoval výstižně „Otec a syn v odboji“. Je to především výklad o komunistickém odboji na Slovensku a o činnosti třetího ilegálního výboru Komunistické strany Slovenska (KSS), jehož členem se v dubnu 1942 stal Štefan Dubček. O jeho odbojové činnosti se dozvíme mnoho, o činnosti Alexandra jen málo, vlastně jen to, že se zapojil do činnosti stranické buňky v továrně v Dubnici, kde pracoval. Také se dobrovolně zúčastnil Slovenského národního povstání. Július v něm padl, Alexander byl raněn. V kapitole jsou dvě věcné nepřesnosti: gestapo nemohlo v roce 1941 zatýkat a postřelit člena druhého ilegálního vedení KSS Ludovíta Benadu (s. 74), protože na Slovensku oficiálně nepůsobilo – zatýkání mohly provádět jen slovenské bezpečnostní orgány. V tomto případě zřejmě šlo o detektivy slovenské politické policie – Ústředny státní bezpečnosti (UŠB). V květnu 1941 ještě Židé na Slovensku nebyli podrobeni zásadním omezením pohybu a i když opatření proti nim se již od podzimu 1940 neustále zpříšňovala, nebyli masově zatýkáni – to přišlo až po vydání tzv. židovského kodexu 9. září 1941. Deportace Židů ze Slovenska tehdy ještě neprobíhaly (s. 78), byly zahájeny až 25. března 1942.

Následující kapitoly popisují Dubčkův vzestup jako placeného profesionálního komunistického funkcionáře (Jan Pešek, „Z robotníka politický profesionál“), který se v relativně krátké době stal z okresního tajemníka v Trenčíně tajemníkem ÚV KSČ pro průmysl a členem předsednictva ÚV KSČ (Miloslav Londák, „Dubček ako tajomník ÚV KSČ pre priemysel“) a nakonec v září 1963 prvním tajemníkem ÚV KSS (Stanislav Sikora, „Alexander Dubček, prvý tajomník ÚV KSS“, s. 119–144). Londák je autorem i sedmé kapitoly: „Problémy slovenskej ekonomiky v období predjaria a ich vnímanie Alexandrom Dubčekom“. Tyto kapitoly ve skutečnosti pojednávají o hospodářském vývoji Slovenska, nikoliv o Alexandru Dubčekovi. Přesto je kapitola něčím cenná: autor ukazuje, jak byla na Slovensku kritizována Šikova ekonomická reforma, protože nebrala ohled na specifika Slovenska (s. 152n.). Už v šedesátých letech se tedy objevila stejná kritika, s jakou se o třicet

let později setkal Václav Klaus při své koncepci radikální ekonomické reformy, tj. restaurace kapitalismu. Není ostatně asi náhoda, že slovenští ekonomové, jako byli Viktor Pavlenda či Hvezdoň Kočtúch, požadující po Šikovi jinou podobu reformy, se v devadesátých letech vynořili se stejným programem v rámci neformálního sdružení NEZES (Nezávislé združenie ekonómov Slovenska).

Stanislav Sikora v další kapitole popisuje dopad rehabilitací obětí politických procesů padesátých let, především důsledky rehabilitace Husáka a spol. a zkoumá Dubčekovy postoje v oné době. Dubček nebyl federalistou, ale nestavěl se proti větší pravomoci slovenských národních orgánů (s. 136–137). Polemizoval bych zde se Sikorovým tvrzením, že přesun Dubčeka z funkce tajemníka ÚV KSČ pro průmysl do funkce prvního tajemníka ÚV KSS byl jeho politickou degradací (s. 120n.). Dubček neměl žádné ekonomické anebo manažerské vzdělání, průmyslu po odborné stránce nerozuměl a těžko jej mohl úspěšně řídit. Jako první tajemník ÚV KSS zůstal z titulu své funkce členem předsednictva ÚV KSČ, tedy skutečného centra moci, a navíc se stal nejvyšším pánem na Slovensku. To nelze považovat za degradaci. Jinak v Sikorově příspěvku je na s. 138, pozn. 54, malá chyba: jak vyplývá z kontextu, o postavení Bratislavy jako hlavního města Slovenska se zřejmě jednalo na zasedání ÚV KSČ 3.–5. ledna 1967, a nikoliv až roku 1968. Tehdy měl už totiž ÚV KSČ jak známo úplně jiné starosti.

Kapitola Eleny Londákové, nazvaná „Kultúrne elity na Slovensku v období predjaria a ich vnímanie Alexandra Dubčeka“ (s. 159–175) opět říká hodně o kultuře v době předjaří a málo o Dubčekovi. Od roku 1963 docházelo na Slovensku k uvolnění v oblasti kulturní politiky, ale nedá se dokázat, že by se tak dělo díky Dubčekovi. Pokud měl na této situaci nějaké zásluhy, pak spočívaly v tom, že různé směrnice či přímé příkazy a zákazy, přicházející z Prahy od Antonína Novotného, na Slovensku neprováděl a snažil se je zahrát do ztracena. Není však jasné, zda tak činil vědomě, nebo si prostě se situací nevěděl rady. Autorka uvádí několik jmen umělců, s kterými se Dubček stýkal a kteří se stali jeho osobními přáteli. Nic to ale nevypovídá o tom, jak Dubčeka jako nejvyššího stranického funkcionáře vnímala umělecká obec jako celek. Platí to i obráceně: nevíme vlastně nic o tom, jaký měl Dubček vztah ke kultuře, či měl nějaké oblíbené spisovatele, hudební skladatele apod.

Ústřední část knihy tvoří kapitoly, týkající se činnosti Alexandra Dubčeka v době „Pražského jara“ 1968 od Stanislava Sikory a Miroslava Londáka („Alexander Dubček a „socializmus s ľudskou tvárou“, s. 177–220) a texty, týkající se Dubčekova postupného politického pádu po sovětské okupaci – kapitola Michala Štefanského „Z internácie na rokovania s Moskvou“, resp. Zdeňka Doskočila „Dubček na počátku normalizace, jeho politický pád v dubnu 1969 a následný odchod z vrcholné politiky“ (s. 277–310). Autoři přesvědčivě ukazují, jak se Dubček pokoušel lavírovat a ustát sílící tlak Moskvy. Situace ale neměla žádné rozumné řešení ani před okupací, a tím méně po ní. S tím nezbývá než souhlasit, ale je třeba dodat, že Dubček nemusel skončit tak trapným způsobem, jakým skončil: nikdo jej nenutil, aby v dubnu 1969, na počátku normalizace přijal funkci předsedy Federálního shromáždění a v této funkci pak podepsal tzv. pendrekový zákon (s. 303–305).

K výkladu o Dubčekovi v letech 1968–1969 se přimykají kapitoly Slavomíra Michálka o reakcích Západu na Dubčekovu politiku a na sovětskou invazi: „Obrodný proces

a Alexander Dubček očami USA a Západu“ (s. 221–238), a „Invázia 1968 a platonické sympatie Západu voči Československu pod křídly Washingtonu“ (s. 239–260). Autor na základě dokumentů ze zahraničních archivů ukazuje, že přes veškeré sympatie k obrodnému procesu neměl Washington v úmyslu zasahovat do československých záležitostí. Podobný postoj zaujala i Velká Británie, Francie a Spolková republika Německo. Lživá jsou tedy tehdejší tvrzení sovětské propagandy o tom, že bez sovětského zásahu by Československo vypadlo z Varšavské smlouvy a zemí by nakonec obsadila vojska NATO, což bohužel dodnes opakuje část ruské historiografie a publicistiky.<sup>3</sup>

Malé intermezzo představuje krátká kapitola Jeruše Sivoše o Dubčekovi jako velvyslanci v Turecku, kde Dubček krátce působil: od 25. ledna do 30. května 1970. Přínosné na kapitole je, že autor uvedl na pravou míru Dubčekovu verzi o „dobrodružném“ útěku z Turecka zpět do Československa, kterou nekriticky převzali domácí i zahraniční publicisté. Dubček v pamětech uvádí, že mu Husákovo vedení bránilo v návratu do Československa a doufalo, že požádá v některém západním státě o azyl (ten mu byl skutečně z několika zemí diskrétně nabízen). Proto prý tajně odešel v noci z velvyslanectví, odjel vlakem do Istanbulu a odtud odletěl maďarskou společností MALÉV do Budapešti s cílem dostat se do Bratislavy; protože ale o jeho letu maďarské orgány informovaly československé úřady, očekával jej na letišti v Budapešti bývalý tajemník KV KSS Západoslovenského kraje František Dvorský, který jej odvezl autem do Prahy.<sup>4</sup> Ve skutečnosti Dubček z Ankary neutekl, ale byl normálně odvolán; cestoval skutečně s maďarskou leteckou společností přes Budapešť a potom dále služebním autem do Prahy, ale jen proto, že pravidelný let ČSA z Istanbulu do Prahy byl 29. května 1970 pro technickou závadu letadla zrušen (s. 320).

Elena Londáková je též autorkou kapitoly „Slovenská spoločnosť v období normalizácie“ (s. 323–337). Dočteme se zde zajímavé věci o slovenské kultuře a společnosti za normalizace, ale o Dubčekovi zde není pochopitelně nic, protože ten tehdy na kulturu žádný vliv neměl. V této kapitole je malá nepřesnost: na počátku sociálních nepokojů v Polsku nebyla „banická revolta“ (s. 336), ale stávka železničářů v Lublinu a bezprostředně na to stávka dělníků v gdaňských loděnicích – horníci z hornoslezského uhelného revíru se zapojili do stávky až později. Nešlo o revoltu, stávky měly pokojný průběh. Nedá se také říci, že to bylo na „prelome 70. a 80. rokov“, protože stávka vypukla až v létě 1980.

Kapitola Ivana Laluhy a již nežijícího Jozefa Žatkuliaka „Ani počas normalizácie Dubček nemlčal“ patří k slabým částem knihy. Laluha, osobní Dubčekův přítel, se snaží ukázat, jak Dubček po celých dvacet let vystupoval proti normalizaci, ale měl svou vlastní formu boje, která spočívala v psaní protestních listů stranickým a státním představitelům. To je sice pravda, ale je nutně otevřeně říci, že u člověka s tak silnou mezinárodní reputací to bylo málo. Dubček žil pod neustálým policejním dohledem a byl různým způsobem omezován ve styku se svými přáteli a známými, ale tako postiženi byli i ostatní protagonisté reformního hnutí z roku 1968. Mnozí z nich se přesto zapojili do protirežimních aktivit.

3 Měl jsem možnost se o tom přesvědčit na konferenci o roce 1968 v Moskvě na podzim předminulého roku (2018).

4 Jiří HOCHMAN – Alexander DUBČEK, *Naděje umírá poslední*, Praha 1993, s. 253–254.

Dubčekova politická reaktivizace nastala až v roce 1988, kdy získal čestný doktorát univerzity v Bologni, kam mu Jakešovo stranické vedení dovolilo vycestovat, a kde přednesl projev mající velký mezinárodní ohlas (s. 357). Do širších opozičních aktivit se vlastně zapojil pouze jednou, když na podzim 1989 připojil svůj podpis k protestu proti stíhání tzv. bratislavské pětky (s. 367). Na počátku roku 1989 navázal kontakty s klubem „Obroda“, která mu byla blízká svým socialistickým zaměřením, avšak členem se nestal. Text kapitoly, v níž je poměrně podrobně popisována činnost opozice a disentu na Slovensku, dokazuje v rozporu s názvem stati, že Dubček po většinu času mlčel.

Jozef Suk v kapitole „Prezidentské drama 1989: Alexander Dubček nebo Václav Havel?“ (s. 339–370) podrobně popisuje okolnosti Dubčekovy kandidatury na úřad prezidenta, jeho soubor s Václavem Havlem a nakonec návrat do křesla předsedy Federálního shromáždění, tedy do funkce, ve které již byl v roce 1969; jde vlastně o rozvinutí Sukovy starší studie o okolnostech zvolení Václava Havla prezidentem.<sup>5</sup> Autor přináší některé nové skutečnosti především ohledně způsobu, jakým byli komunističtí poslanci ve Federálním shromáždění vedením vlastní strany donuceni hlasovat při prezidentské volbě 29. prosince 1989 pro Václava Havla (s. 384n.).

Peter Weiss, někdejší předseda Strany demokratické levice (SDL) a nyníjší (2020) velvyslanec Slovenské republiky v Praze, podává v kapitole „Cesta Alexandra Dubčeka k sociální demokracii“ (s. 387–428) doposud neznámé skutečnosti o okolnostech, za kterých se Dubček na jaře 1992 stal předsedou Sociálně-demokratické strany na Slovensku (SDSS). Na její kandidátní listině byl pak v červnových volbách 1992 zvolen poslancem Sněmovny národů. Weiss ukazuje, že Dubčekovy popularity se na jaře 1992 snažilo nejprve využít Mečiarovo Hnutí za demokratické Slovensko (HZDS), které mu nabízel první místo na své kandidátce v Západoslovenském kraji, avšak Dubček odmítl. Finančně Dubčekovu předvolební kampaň SDSS a jmenovitě Dubčeka jako jejího nového předsedu podpořila česká sociální demokracie (ČSSD). Její předseda Jiří Horák si ale stanovil podmínku, že slovenští sociální demokraté neuzavřou volební koalici s postkomunistickou Weissovou SDL (s. 409n.). Zde malá osobní vzpomínka: měl jsem možnost hovořit s Dubčkem koncem srpna 1992, krátce před jeho tragickou autohavií. Na dotaz, proč si vybral na Slovensku okrajovou SDSS a nikoliv HZDS, sdělil, že se tak rozhodl i kvůli jejímu státoprávnímu programu, kterým bylo udržení společného československého státu.

Stať Adély Gjuričové „Trest bez zločinu? Alexander Dubček jako předseda federálního parlamentu“ (s. 429–443) ukazuje, jak se Dubček coby předseda Federálního shromáždění v letech 1990–1992 stal velmi rychle terčem útoků české pravice. Byl pro ni jen „člověkem věřejška“, „levičákem“, který už nemá dnešku, stojícímu na „trhu bez přívlastků“ co říci. Dubček byl ve volbách v roce 1990 zvolen na kandidátce VPN, avšak když se toto hnutí na jaře 1991 rozpadlo, ztratil politickou podporu. Ačkoli vždy obhajoval československý stát, musel Dubček v listopadu 1991 ustoupit v osobním konfliktu s Pavlem Tigridem (ten prohlásil „buď Dubček, nebo já“) a neměl možnost promluvit na velkém mítinku na Václavském

---

5 Jiří SUK, *K prosazení kandidatury Václava Havla na úřad prezidenta v prosinci 1989. Dokumenty a svědectví*, Soudobé dějiny 6, 1999, č. 2–3, s. 346–369.

náměstí na podporu společného státu (s. 443). A to přesto, že Dubček funkci předsedy FS vykonával až do konce volebního období dle nejlepšího vědomí a svědomí.

Adam Hudek, který se specializuje na dějiny slovenského dějepiscství, přispěl do knihy kapitolou „Alexander Dubček v historiografii“ (s. 445–460). Rozebírá tu především práce zahraničních autorů, jako jsou William Shawcross, Harold Gordon Skilling, Vladimír Kusin či Mary Heimann. Dubček se v jejich pracích zpravidla jeví jako čestný a sympatický, ale i naivní člověk, který nebral v úvahu limity komunistického režimu, ani geopolitické souvislosti doby. Autoři buď tvrdí, že Dubček žádnou vlastní politickou koncepci neměl, anebo zdůrazňují, že jeho koncepce kombinující socialismus s občanskými a politickými svobodami byla od počátku pochybná.

Hudek si všímá i postoje slovenské ľudácké publicistiky ze sedmdesátých a osmdesátých let: Analyzuje např. práce historizujících politologů Jozefa Kirschbauma, Štefana Glejdury a Jozefa Mikuše. V jejich pojetí byl Dubček, ačkoliv komunista, především uvědomělý Slovák, který prosazoval federalizaci a slovenský národ tak díky němu v roce 1968 učinil důležitý krok na cestě k vlastnímu státu (toto tvrzení je nepravdivé: Dubček před rokem 1968 federalistou nebyl, v roce 1968 se za vznik federace výrazněji neangažoval a po listopadu 1989 hnutí za samostatnost Slovenska nepodporoval). Demokratizační proces se podle těchto autorů za Dubčeka slibně rozvíjel, ale Češi nakonec sami tento proces pohřbili, protože svými radikálními demokratickými požadavky vyvolali sovětskou okupaci (s. 456n.). Podobné názory neoludáckých historiků, politologů a publicistů nemohou nikoho překvapit: v pojetí neoludáků je totiž vše české a z českého prostředí pocházející už z principu věci špatné a pro Slovensko a Slováky škodlivé.

Hudek je spolu s Jurajem Benkem také autorem závěru knihy: „Miesto Alexandra Dubčeka v našich dejinách“ (s. 461–468). Autoři znovu rekapituluji Dubčekův život, který byl jistě dynamický a střídaly se v něm vzestupy i pády, různá mohou být i hodnocení jeho postojů a činů. Nicméně bez ohledu na to Dubček má a vždy bude mít pevné místo ve slovenských dějinách. A nejenom slovenských.

Jan Rychlík

Benedicta HÜBNEROVÁ – David VÁLKA

*České stopy v Římě*

Praha, Knižní klub 2018, 144 s., ISBN 978-80-242-6054-9.

Pokusy o ucelené vystižení české přítomnosti v Římě se pravidelně objevují v souhrnných publikacích od šedesátých let 20. století. U zrodu tohoto typu prací stálo náboženské středisko Velehrad, které vzniklo v Římě roku 1968 a za jehož rozmachem stál exilový kardinál Josef Beran. Velehrad se ostatně stal vydavatelem dosud nejrozsáhlejší příručky *Cesty po Římě*, zpracované kolektivem, který vedl Jiří Hájek a v němž vynikal přední církevní historik Jaroslav V. Polc. První vydání z roku 1968 se postupně rozšiřovalo, autorský tým se obměňoval a hlavním autorem se stal Jaromír Ryska; ve třetím a čtvrtém vydání (Řím 1991 a 2003) šlo již o propracovanou kombinaci encyklopedicky pojatého průvodce po Věčném městě s chronologicky pojatým